

MICHAŁ MUSIELAK¹

Profesor Adam Wrzosek (1875-1965) jako założyciel i redaktor „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”

Professor Adam Wrzosek as the founder and editor of the “Archives of The History and Philosophy of Medicine”

¹ Katedra Nauk Społecznych i Humanistycznych Uniwersytetu Medycznego im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu; Komisja Historii i Filozofii Medycyny PTPN

ABSTRAKT

Profesor Adam Wrzosek należy do grona najwybitniejszych polskich historyków i filozofów medycyny. Przyczynił się nie tylko do utworzenia Wydziału Lekarskiego na Uniwersytecie Poznańskim, ale również zbudował podwaliny medycyny akademickiej w Wielkopolsce. Jednym z jego największych osiągnięć na polu historii i filozofii medycyny było założenie i redagowanie czasopisma „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, którego był redaktorem nieprzerwanie od 1924 do 1947 r. Celem artykułu jest ukazanie motywów powołania do życia czasopisma, a także charakterystyka zakresu poruszanych na jego łamach problemów i zagadnień.

Słowa kluczowe: historia medycyny, filozofia medycyny, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, Adam Wrzosek

ABSTRACT

Professor Adam Wrzosek is one of the most prominent Polish historians and philosophers of medicine. He not only contributed to the establishment of the Faculty of Medicine at the University of Poznan, but also built the foundations of academic medicine in Greater Poland. One of his greatest achievements in the field of the history and philosophy of medicine was the founding and editing of the journal “Archives of the History and Philosophy of Medicine”, of which he was the editor from 1924 to 1947. The purpose of this article is to show the motives for establishing the journal, as well as to characterise the range of problems and issues raised in its pages.

Keywords: History of Medicine, Philosophy of Medicine, “Archives of The History and Philosophy of Medicine”, Adam Wrzosek

I. OD ZAGÓRZA DO POZNANIA. O PEREGRYNACJACH EDUKACYJNYCH I KSZTAŁTOWANIU SIĘ ZAINTERESOWAŃ NAUKOWYCH REDAKTORA „ARCHIWUM HISTORII I FILOZOFII MEDYCyny” [I]

Profesor Adam Wrzosek (1875-1965) należy niewątpliwie do grona najwybitniejszych polskich historyków i filozofów medycyny. Urodził się 6 maja 1875 r. w Zagórzku koło Dąbrowy Górniczej. Jego ojciec, Józef, był właścicielem piekarni, dodatkowo zaś trudnił się poszukiwaniem złóż węgla. Matka, Pelagia ze Skibińskich, zajmowała się domem i wychowaniem dzieci. Sytuacja materialna rodziny pozwoliła Adamowi podjąć naukę w gimnazjum w Łodzi, a następnie w 1894 r. aplikować na Wydział Lekarski Uniwersytetu w Kijowie. Już na początku pobytu w stolicy Ukrainy Adam włączył się w prace w polskich organizacjach studenckich, które nie tylko sprzyjały samokształceniu, ale także przygotowywały do przyszłej działalności społecznej. Wrzosek, opiekując się biblioteką korporacji studenckiej, miał okazję poznać ówczesny kanon literatury polskiej

Ryc. 1 Prof. Adam Wrzosek (z kolekcji Archiwum PAN oddział w Poznaniu)

i rosyjskiej, co poszerzyło znacznie jego horyzonty intelektualne. Mimo krytycznej oceny poziomu studiów medycznych w Kijowie przyszły redaktor „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” (dalej: AHiFM bądź „Archiwum”) podczas pobytu w mieście nad Dnieprem skryształizował swoje zainteresowania w zakresie nauk przyrodniczych, a także na polu humanistyki.

Jak wspominał po złożeniu wstępnych egzaminów lekarskich: „Wielkanocą 1897 r. żądny wiedzy opuściłem лихо zorganizowany i mizernie uposażony, a nadmiernie młodzieżą przepełniony, Wydział Lekarski w Kijowie i udałem się na dalsze studia do Zurychu, gdzie przez jeden semestr uczęszczałem na wykłady tamtejszych profesorów” [2, s. 52]. Pobyt w Szwajcarii pozwolił mu zaznajomić się nie tylko z nowoczesnym stanem wiedzy w zakresie różnych dziedzin medycyny, ale również poznać wielu działaczy politycznych z kręgu Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS, Frakcja Rewolucyjna) z Józefem Piłsudskim na czele. Drugą część roku akademickiego 1897/1898 Adam spędził w Berlinie, gdzie miał okazję słuchać wykładów znanych profesorów, w tym Rudolfa Virchowa. Tam też w 1898 r. złożył wymagane egzaminy lekarskie oraz obronił pracę doktorską poświęconą ostrym zapaleniom szpiku kostnego. Dyplom doktora uzyskany w Niemczech nie dawał mu jednak prawa wykonywania praktyki lekarskiej na terenie zaboru rosyjskiego, w związku z czym Wrzosek ponownie udał się do Kijowa, gdzie złożył wymagane egzaminy państwowe i 20 listopada 1898 r. uzyskał dyplom lekarza. Po rocznym wolontariacie w Klinice Ginekologiczno-Położniczej Uniwersytetu Kijowskiego wrócił do rodzinnego Zagórzka, gdzie podjął obowiązki lekarza fabrycznego, poznając przy okazji realia opieki zdrowotnej w zaborze rosyjskim. Jednak chęć uzupełnienia wiedzy medycznej skłoniła go do podjęcia dalszych studiów. Jesienią 1899 r. udał się do Paryża, gdzie słuchał na Sorbonie wykładów z medycyny oraz z psychologii. W mieście nad Sekwaną najwięcej czasu poświęcił jednak zajęciom w słynnej Szkole Antropologii prof. Pierre’a P. Broca. Po półrocznym pobycie w Paryżu Adam znowu udał się do Zurychu, gdzie podjął studia z zakresu filozofii. To wówczas, korzystając z zasobów biblioteki polskiej w Rapperswil, poznał dzieło Jędrzeja Śniadeckiego pt. *Teoria jestestw organicznych*. W Szwajcarii zmieniło się także życie osobiste Adama, ożenił się bowiem z Marią Dąbrowską (1877-1952), studentką medycyny w Zurychu, którą poznał wcześniej w Kijowie.

Po powrocie do kraju Adam Wrzosek osiadł w Krakowie, gdzie podjął pracę na stanowisku asystenta w Katedrze Patologii Ogólnej i Doświadczalnej Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ). Pociągało go wówczas bardziej dociekanie mechanizmów powstawania chorób aniżeli praktyka kliniczna, jakkolwiek w 1902 r. nostryfikował

swój dyplom lekarski, pozwalający na praktykowanie w zaborze austriackim. Jako patolog podjął badania eksperymentalne nad chorobami zakaźnymi oraz rakiem. Dorobek w tym zakresie pozwolił mu uzyskać w 1906 r. habilitację i docenturę, pod koniec 1910 r. zaś profesurę nadzwyczajną Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wrzosek interesował się różnymi dziedzinami medycyny, jednak najwięcej uwagi poświęcił problematyce historyczno-medycznej i filozoficzno-lekarskiej. Publikował artykuły w licznych czasopismach, w tym w poznańskich „Nowinach Lekarskich” oraz w warszawskiej „Krytyce Lekarskiej”. W tym ostatnim czasopiśmie m.in. ogłosił okolicznościowy artykuł z okazji setnej rocznicy wydania *Teorii jestestw organicznych* Jędrzeja Śniadeckiego. Jak wspominał po latach, właśnie studia nad dziełem Śniadeckiego ostatecznie wpłynęły na decyzję o skupieniu się na problematyce historyczno- i filozoficzno-medycznej. Rezultatem studiów na tym polu były m.in. liczne publikacje, w tym podręcznik poświęcony propedeutyce lekarskiej (1913) oraz dwie znakomite monografie – dwutomowe dzieło o Jędrzeju Śniadeckim i biografia prof. UJ Ludwika Bierkowskiego, znakomitego chirurga. Zajęcie się przez Adama Wrzoska dziejami medycyny spowodowało powierzenie mu przez Wydział Lekarski UJ prowadzenia wykładów z „historii wiedzy lekarskiej” i propedeutyki lekarskiej, a także przeniesienie się w 1913 r. z Zakład Patologii Ogólnej i Doświadczalnej do Zakładu Antropologii na Wydziale Filozoficznym.

W wyniku wybuchu I wojny światowej prof. Wrzosek objął funkcję lekarza wojskowego armii austriackiej w IV filii trzeciego Szpitala Fortecznego w Krakowie; ponadto włączył się – jak i inni profesorowie Wydziału Lekarskiego UJ – w organizację szpitala wojskowego w krakowskim Klasztorze Sióstr Karmelitanek Bosych, gdzie został naczelnym lekarzem. Mimo zaangażowania w leczenie rannych i chorych podjął badania w dziedzinie antropologii; ponadto opiekując się jeńcami rosyjskimi, zbierał zabytki sztuki ludowej. W tej ostatniej dziedzinie zasłynął po latach jako twórca kaszubskiego Muzeum Etnograficznego w Dębku na Pomorzu.

Koniec I wojny światowej i odrodzenie po latach państwa polskiego otworzyły przed prof. Wrzoskiem nowe perspektywy. Wydział Lekarski Uniwersytetu Warszawskiego powołał go w 1918 r. na kierownika Zakładu Patologii Ogólnej i Doświadczalnej. Niedługo potem, bo 8 lutego 1919 r., na prośbę ówczesnego ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego prof. Jana Łukasiewicza przyjął funkcję dyrektora Departamentu Sekcji Nauki i Szkół Akademickich. Uznał bowiem, że tak ustrój, jak i kondycja szkolnictwa wyższego w Polsce, szczególnie studia lekarskie, wymagają zmian programowych i organizacyjnych, czemu dał wyraz w publikacji pt. *Mysli o reformie wydziałów*

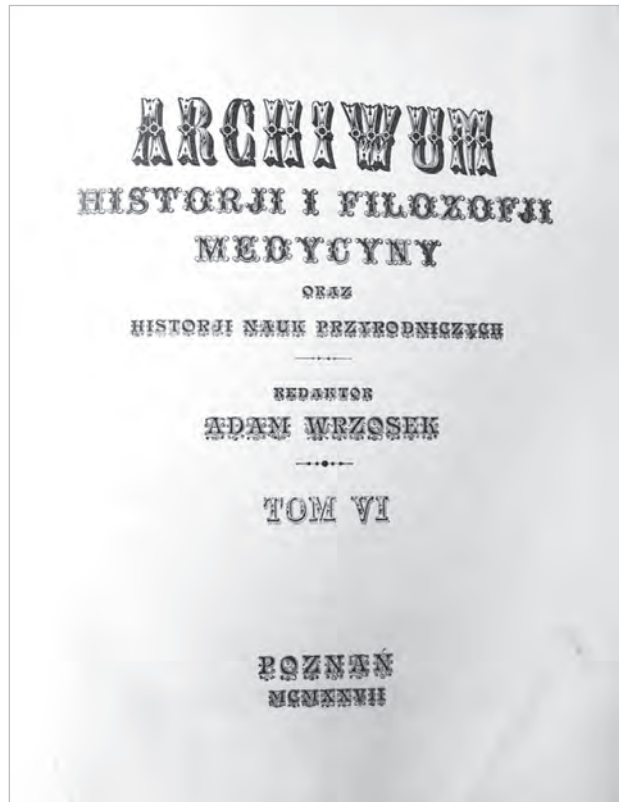
lekarskich (1919). Intensywna praca na tym stanowisku przyczyniła się zapewne do ciężkiej choroby serca i spowodowała, że prof. Wrzosek w listopadzie 1920 r. złożył dymisję. Z kilku propozycji pracy przyjął ofertę rektora Uniwersytetu Poznańskiego (UP) prof. Heliodora Święcickiego i objął stanowisko profesora historii i filozofii medycyny, a zarazem organizatora i dziekana Wydziału Lekarskiego tegoż uniwersytetu. Znając się od wielu lat z rektorem Święcickim, Wrzosek uznał, iż należy wesprzeć go w zabiegach o stworzenie w Poznaniu od podstaw studiów lekarskich.

Z perspektywy badań historycznych można postawić tezę, że bez wsparcia i zaangażowania prof. Adama Wrzoska fakultet medyczny w grodzie Przemysława nie powstałby. Mimo bowiem poparcia społeczeństwa Wielkopolski władze w Warszawie uważały, że na tworzenie studiów lekarskich w Poznaniu młode państwo polskie nie ma środków. Profesor Wrzosek, mając kontakty rządowe w Warszawie, a także koncepcję przyciągnięcia do miasta nad Wartą wybitnych uczonych z Krakowa i ze Lwowa – doprowadził w listopadzie 1920 r. do uruchomienia Wydziału Lekarskiego na UP, którego był dziekanem przez trzy lata, do końca roku akademickiego 1922/1923. W tym samym czasie zorganizował nie tylko katedry i zakłady kształcące studentów medycyny w zakresie przedmiotów podstawowych, ale również przyczynił się do uruchomienia oddziałów klinicznych w poznańskich szpitalach. Równocześnie zorganizował na UP Zakład Historii i Filozofii Medycyny oraz Zakład Antropologii, którymi kierował aż do wybuchu II wojny światowej.

Profesor Adam Wrzosek zasłynął na Uniwersytecie Poznańskim jako wyróżniający się nauczyciel akademicki. Wykładał historię medycyny, propedeutykę lekarską, antropologię, etykę lekarską, a także logikę medycyny. Jak wspominają jego uczniowie, audytorium stanowili „studenci różnych wydziałów, gdyż był znakomitym i porywającym wykładowcą” (Edward Szulc) [3, s. 583], zadziwiał „wszechstronną erudycją, piękną konstrukcją każdej prelekcji, szeroko odmalowanym tłem kulturowym, na jakie rzucał dzieje rozwoju medycyny” (Bożena Bujalowska) [4, s. 311]. Także od strony badawczej okres poznański stanowił ważny etap w jego rozwoju naukowym. Wprawdzie początkowo gros czasu poświęcił działalności organizatorskiej na Wydziale Lekarskim, jednak po 1923 r. skupił uwagę na problematyce historii i filozofii medycyny, czego konsekwencją była decyzja o wydawaniu AHiFM. Szerzej na temat A. Wrzoska jako organizatora zob. [5].

2. O MOTYWACH ZAŁOŻENIA „ARCHIWUM HISTORII I FILOZOFII MEDYCyny”, STRUKTURZE CZASOPISMA I JEGO ODBIORZE PRZEZ ŚRODOWISKO LEKARSKIE

Niewątpliwie powołanie do życia w 1924 r. i redagowanie nowego czasopisma naukowego pt. „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” było ważnym wydarzeniem w rozwoju kariery naukowej prof. Wrzoska. Na łamach tego pisma, wydawanego początkowo pod auspicjami Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (PTPN), zamieszczał Wrzosek prace polskich historyków i filozofów medycyny, a także publikował szereg cennych źródeł do dziejów medycyny polskiej i obcej. Jako dziekan organizującego się Wydziału Lekarskiego na Uniwersytecie Poznańskim zwrócił się w 1922 r. do Komisji Lekarskiej PTPN z propozycją wydawania „Archiwum”. Wprawdzie pomysł został przyjęty, ale z powodu braku środków nie zdołano wydać żadnego numeru aż do roku 1924. W tej sytuacji z pomocą pospieszył wydawca poznańskich „Nowin Lekarskich”, dr Romuald Wierzbicki [6], który zapewnił nowemu czasopismu pokaźne grono prenumeratorów (345 osób) i umożliwił tym samym zaistnienie na rynku wydawniczym (ryc. 2).

Ryc. 2. Strona tytułowa „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, t. VI. z 1927 r. (Biblioteka Główna Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

Pomysł założenia czasopisma o charakterze historyczno- i filozoficzno-medycznym pojawił się jednak u prof. Wrzoska wcześniej, w okresie pracy na Uniwersytecie Jagiellońskim. Po zawieszeniu w 1907 r. „Krytyki Lekarskiej” nie było w Polsce periodyku, który poświęcałby więcej miejsca zagadnieniom historii i filozofii medycyny. O motywach powołania do życia „Archiwum” Adam Wrzosek wypowiedział się szerzej w artykule wstępnym do pierwszego tomu – *Zadania i zamierzenia polskiego „Archiwum Historji i Filozofji Medycyny”*. Pismo miało być poświęcone dziejom medycyny, a także kluczowym problemom jej filozofii. Wrzosek uważał, że po odzyskaniu przez Polskę niepodległości dziejami medycyny interesuje się coraz szersze grono lekarzy i właściwie nie ma czasopisma medycznego, które byłoby otwarte na szersze udostępnianie swoich łamów problematyce historyczno-medycznej. Sądził także, że utworzenie na wszystkich pięciu wydziałach lekarskich w Polsce katedr i zakładów historii i filozofii medycyny zaowocuje z czasem zwiększeniem nie tylko grona czytelników, ale również autorów, którzy – jako że mają merytoryczne przygotowanie – nadesłają do redakcji teksty o wysokim poziomie naukowym. Wreszcie, profesor był przekonany, że AHIFM stanie się czasopismem, w którym uda się opublikować cenne źródła do historii medycyny polskiej oraz obcej. Twierdził, że na potrzeby naukowe i dydaktyczne należy udostępnić kanon dzieł z zakresu historii medycyny i etyki lekarskiej, gdyż pod tym względem nauka polska odstaje od zagranicznej, „a zwłaszcza niemieckiej, która posiada przekłady wszystkich pism zawartych w *Corpus Hipocraticum*” [7, s. 269].

Czasopismo od początku spotykało się z pochlebnymi recenzjami oraz zainteresowaniem ze strony medycznego świata [8,9]. Składały się nań cztery działy obejmujące: prace z zakresu historii medycyny „w ogóle, a polskiej w szczególności” [10]; prace z dziedziny filozofii medycyny jako kontynuacja problematyki poruszanej w „Krytyce Lekarskiej”; dział pamiętników i listów „znakomitych uczonych medyków” [10] oraz wybitnych lekarzy; wreszcie dział drobnych artykułów z historii medycyny, sprawozdań z ruchu naukowego czy wiadomości różnych. Z powodu braku współpracowników pierwszy zeszyt kwartalnika Adam Wrzosek w całości wypełnił swoimi pracami. W kolejnych latach liczba autorów jednak rosła, od czternastu pod koniec 1924 r. do stu jeden w 1938 r. Należy dodać, że rozwój „Archiwum” wiązał się nie tylko z aktywnością uniwersyteckich zakładów historii i filozofii medycyny, lecz także z zainteresowaniem problematyką historyczno- i filozoficzno-medyczną szerszego środowiska naukowego. Właśnie na życzenie czytelników Wrzosek wprowadził w 1925 r. nowy dział, dotyczący historii nauk przyrodniczych, co spowodowało modyfikację tytułu

na: „Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych” (dalej: AHIFMoHNP, jak również AHIFM czy „Archiwum”). Także w następnych latach „Archiwum” wzbogaciło swoją ofertę o kolejne działy: *Materiały*, *Wspomnienia pośmiertne*, *Streszczenia francuskie prac oryginalnych*, *Sprawozdania ze zjazdów naukowych*, *Referaty seminaryjne*, *Sprawozdania z towarzystw naukowych*, *Polemiki*, a także *Zapiski bibliograficzne*. Ponadto wydawano numery okolicznościowe, np. w 1926 r. tom V poświęcony był 25-leciu założenia Towarzystwa Lekarskiego Częstochowskiego. Ozdobą czasopisma były numerowane portrety wybitnych postaci ze świata nauki, zatytułowane *Albumy lekarzy i przyrodników polskich*, załączane jako bezpłatny dodatek od roku 1924 (od nr 2). Do 1934 r., z przerwą, zamieszczono czternaście portretów; najpierw stosowano technikę cynkotypową, a następnie rotograviurową [11]. Przez cały okres międzywojenny miejscem wydawania „Archiwum” był Poznań, z kolei wydawcą było najpierw PTPN przy wsparciu „Nowin Lekarskich”, następnie od 1925 r. Poznańskie Towarzystwo Miłośników Historji Medycyny i Nauk Przyrodniczych, od 1933 r. zaś Rada Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Poznańskiego. Czasopismo utrzymywało się, jak wcześniej powiedziano, częściowo z abonamentu, ale także z celowych wpłat oraz zasiłków przyznawanych m.in. przez Fundusz Kultury Narodowej, Kasę im. Józefa Mianowskiego czy Senat Uniwersytetu Poznańskiego [12]. Niestety w wyniku kryzysu ekonomicznego w połowie lat 30. trzeba było ograniczyć objętość i liczbę zeszytów, jednak mimo kłopotów udało się do końca okresu międzywojennego wydać siedemnaście tomów „Archiwum”.

Podsumowując, w 1933 r., w 10-lecie wydawania „Archiwum”, Adam Wrzosek z satysfakcją konstatował, że: „W tym czasie zyskało sobie ono sympatię wszystkich bez wyjątku pracujących u nas na polu historii i filozofii medycyny, czego dowodem, że wśród współpracowników Archiwum nie zabrakło ani jednego z nich” [13, s. 287]; mimo spadku z powodu kryzysu prenumeratorów (do 176) „nie może się skarżyć Archiwum na brak poparcia ze strony lekarzy, którzy stanowią ogromną większość prenumeratorów” [13, s. 287]. Dużą pomocą w wydawaniu służyli administratorzy czasopisma, wspomniany R. Wierzbicki, w następnych latach zaś współpracownicy i wychowankowie: Julian Ćwirko-Godycki, doc. Michał Ćwirko-Godycki oraz dr Maria Mastyńska.

Ostatni, osiemnasty tom AHIFMoHNP pod redakcją Adama Wrzoska został złożony do druku jeszcze w 1939 r., niestety w czasie wojny uległ niemal całkowitemu zniszczeniu. Dopiero po zakończeniu działań wojennych numer został na nowo przez prof. Wrzoska zredagowany i poszerzony: objął lata 1939-1947. Obok

tekstów napisanych przed wojną tom zawiera nowe materiały, odnoszące się do sytuacji historii medycyny w okresie okupacji hitlerowskiej oraz po wojnie [14]. Liczący 380 stron tom XVIII „Archiwum” został zadedykowany zmarłemu w 1944 r. prof. Franciszkowi Giedroycowi (1860-1944), historykowi medycyny na Uniwersytecie Warszawskim. Wydawanie czasopisma wznowiono dopiero w 1957 r., po odwilży popaździernikowej, ale już pod redakcją prof. Stanisława Konopki (1896-1982).

3. O HISTORYKACH I FILOZOFACH MEDYCyny PUBLIKUJĄCYCH NA ŁAMACH „ARCHIWUM HISTORII I FILOZOFII MEDYCyny”

Analizując zawartość poszczególnych tomów „Archiwum” z lat 1924-1947, zwraca uwagę – z jednej strony – aktywność publikacyjna czołowych polskich historyków i filozofów medycyny, z drugiej – otwartość redaktora na teksty autorów spoza kręgu akademickiego. Już w pierwszym tomie Władysław Szumowski (1875-1954) (szerzej zob. [15,16]) oraz Stanisław Trzebiński (1861-1930) [17] zamieścili prace oparte na bogatej bazie źródłowej. Pierwszy ukazał zabiegi o utworzenie w Warszawie pod koniec XVIII w. Collegium Medicum [18], drugi zaś opisał stan medycyny w Polsce w świetle wybranych pamiętników z XVII w. [19]. Zresztą obydwaj w pierwszej dekadzie istnienia „Archiwum” często na jego łamach publikowali teksty z zakresu historii i filozofii medycyny. Szumowski opublikował pracę na temat Fryderyka Hechla (1795-1851) [20], w której ukazał go jako historyka medycyny [21]; w kolejnych artykułach rozpatrywał zadania, jakie mają do spełnienia filozofia i historia medycyny [22,23]; zastanawiał się również nad funkcjonowaniem związku przyczynowego w medycynie, jej naturą – na ile jest nauką, a na ile sztuką [24,25]. Z kolei Trzebiński publikował w „Archiwum” głównie artykuły z zakresu filozofii medycyny. Spod jego pióra wyszły m.in. teksty poruszające kwestię przesądów w medycynie, roli teorii w konfrontacji z praktyką medyczną czy funkcji racjonalności i racjonalizmu na gruncie medycyny [26,27,28]; analizował krytycznie poglądy Tytusa Chałubińskiego na temat choroby oraz precenianie przez Władysława Biegańskiego statystyki jako odrębnej metody „sposzrzegania” [29,30,31].

Także w kolejnych tomach „Archiwum” swoje teksty publikowali czołowi historycy medycyny i uczeni innych specjalności medycznych. Warto tu przywołać np. Jana Lachsa (1869-1942), który opisał środowisko studentów polskich w Padewskiej Szkole Lekarskiej [32], czy Franciszka Giedroycia, który scharakteryzował służbę lekarzy cudzoziemskich w wojsku polskim

w 1831 r. [33]. Również Witold Ziembicki (1874-1950), lwowski lekarz internista i przyszły profesor historii medycyny, zamieścił na łamach „Archiwum” obszerne studium historyczno-lekarskie na temat kondycji zdrowotnej króla Jana Sobieskiego [34], a Edward Karol Loth (1884-1944), profesor anatomii na Uniwersytecie Warszawskim, ogłosił artykuł na temat gdańskiej szkoły anatomicznej [35].

Dział filozofii medycyny „Archiwum” był systematycznie zapelniany publikacjami Henryka Nusbauma (1849-1937) [36], profesora Uniwersytetu Warszawskiego. Nusbaum zamieścił w kwartalniku m.in. cykl prac poświęconych rozwojowi pojęcia życia, od czasów odrodzenia do XX w. [37,38,39], a także rozważał klasyczne zagadnienie – na ile medycyna jest sztuką, a na ile nauką stosowaną [40,41]. Jego wykłady dla studentów Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego zostały wydane w 1926 r. pod auspicjami „Archiwum” w formie książki pt. *Filozofja medycyny*, stanowiącej swego rodzaju podsumowanie dorobku stołecznego lekarza i myśliciela.

Jak wspomniano, „Archiwum” było otwarte na badaczy różnych specjalności, podejmujących niekiedy problematykę filozofii i historii medycyny. Dzięki publikacjom w poznańskim czasopiśmie zaistnieli na polu filozofii medycyny i etyki lekarskiej tacy uczeni, jak: Ludwik Fleck (1896-1961) [42], Kazimierz Filip Wize (1873-1953) [43] czy Tadeusz Bilikiewicz (1901-1980). Ten pierwszy, mikrobiolog, swoją wstępną koncepcję o społecznych aspektach poznania naukowego, która po latach przyniosła mu światowy rozgłos, przedstawił na łamach „Archiwum” w 1927 r. [44]. Z kolei Kazimierz Filip Wize, znawca estetyki i lekarz psychiatra, zamieścił na łamach czasopisma kilka artykułów rzucających nowe światło na rozumienie przedmiotu filozofii medycyny oraz etyki lekarskiej [45,46,47]. Wreszcie Tadeusz Bilikiewicz, wybitny psychiatra, opublikował w „Archiwum” rezultaty swoich dociekań na temat recepcji idei Władysława Biegańskiego w Niemczech oraz relacji tego znanego filozofa medycyny z austriackim historykiem medycyny Maksem Neuburgerem [48,49]; zamieścił także obszerny tekst na temat recepcji „najnowszych zdobyczy wiedzy lekarskiej” [50, s. 3] w praktyce dwóch znanych, XVII-wiecznych leszczyńskich lekarzy – Henryka Martiniego i Jana Jonstona [50].

Adam Wrzosek, jak już wcześniej wspomniano, chętnie zamieszczał w „Archiwum” publikacje lekarzy zajmujących się historią medycyny poza głównymi ośrodkami badawczymi. I tak np. rezultaty swoich badań na temat szerzenia się dżumy w Lublinie w XVII i XVIII w. opublikował w cyklu artykułów Zygmunt Klukowski (1885-1959), lekarz, historyk regionalista (Szerzej na temat dr. Z. Klukowskiego zob. [51,52,53]). Z kolei Romuald E. Matuszewski na podstawie źródeł

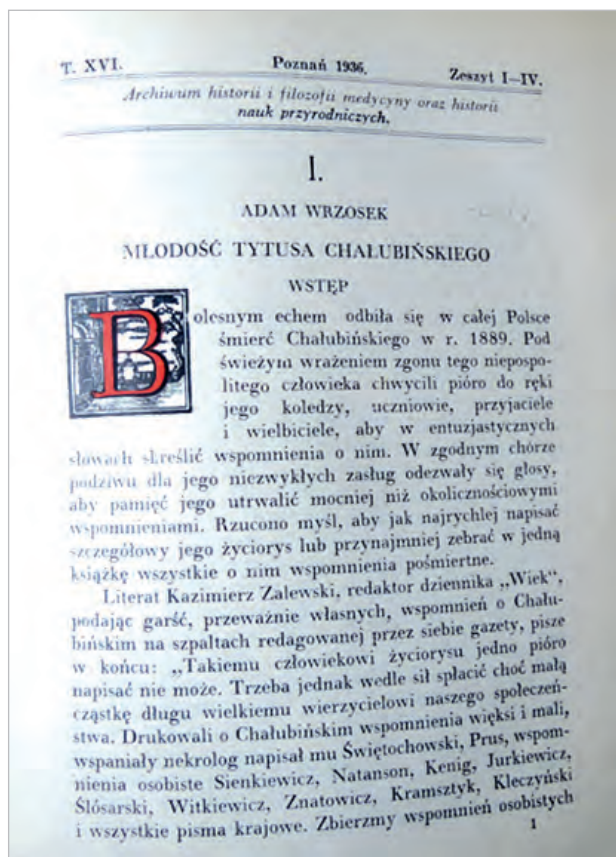
archiwalnych dodał nowe informacje o życiu znanego renesansowego lekarza Józefa Strusia [54].

Łamy „Archiwum” były szeroko otwarte również dla młodych adeptek i adeptów historii medycyny. Wiele prac, w tym recenzji, zamieszczali – szczególnie w latach 30. – uczestnicy seminarium doktorskiego Adama Wrzoska, m.in. większe fragmenty swoich dysertacji zamieścili w tomie XIII: Władysława Bona, która scharakteryzowała zasługi dr. Jana Mikulicza dla rozwoju chirurgii w Polsce [55]; Rościsław Stasch, który opisał epidemię cholery azjatyckiej w Poznaniu w 1831 r. [56]; Ireneusz Marchwicki, który przedstawił pierwszy rozdział biografii Teofila Mateckiego [57]; Witold Zygfryd Brauer, który przeanalizował polskie piśmiennictwo położnicze w XVII w. [58]; wreszcie Czesław Gogońkiewicz, który przypomniał poglądy Hipokratesa na etykę lekarską [59]. Także uczestniczące w seminarium lekarki opublikowały w „Archiwum” wyniki swoich dociekań: Zdana Brandtówna opisała dzieje odkrycia zarazka duru brzuszego [60], dr Maria Mastyńska przypomniała zaś przyczyny odwołania w 1898 r. w Poznaniu Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich [61]. Mastyńska nie tylko publikowała artykuły, ale przede wszystkim regularnie zamieszczała w „Archiwum” recenzje prac z zakresu historii medycyny ukazujących się w Polsce.

4. O PUBLIKACJACH ADAMA WRZOSKA W „ARCHIWUM HISTORII I FILOZOFII MEDYCyny”

Charakteryzując obecność polskich badaczy na łamach „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, nie można oczywiście pominąć publikacji samego redaktora, prof. Adama Wrzoska. W okresie międzywojennym ogłosił on na łamach redagowanego przez siebie czasopisma kilkadziesiąt artykułów i materiałów archiwalnych z zakresu historii i filozofii medycyny. Można je najogólniej podzielić na dwie kategorie: analityczno-poglądowe i dotyczące materiałów źródłowych. W zakresie prac analityczno-poglądowych należy wyróżnić publikacje poświęcone kwestiom filozoficzno-medycznym, prace ukazujące dzieje instytucji naukowo-medycznych i społeczno-lekarskich, wreszcie artykuły o charakterze biograficznym. Z kolei teksty poświęcone materiałom źródłowym obejmują publikacje pamiętników i listów oraz artykuły ukazujące zasoby archiwalne instytucji i osób związanych z medycyną. Już w pierwszym tomie „Archiwum” Wrzosek podjął kluczowy temat z zakresu filozofii medycyny – problem pojęcia choroby. Nawiązując do definicji sformułowanych przez J. Śniadeckiego, T. Chałubińskiego i W. Biegańskiego, Wrzosek postrzegał chorobę jako „zmniejszenie sprawności organizmu, przejawiające się bądź

w naruszeniu harmonii czynności jego, bądź w takiej chwiejności tej harmonii, że naruszają ją bodźce, które u zdrowych podniecają czynności fizjologiczne, lub wywołują jedynie rychło przemijające zaburzenia” [62, s. 77]. Artykuł ten był inauguracją cyklu publikacji na łamach „Archiwum” poruszających kwestię specyfiki i osobliwości „myślenia lekarskiego” (ryc. 3).

Ryc. 3. Pierwsza strona artykułu Adama Wrzoska, zamieszczonego w „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, w tomie XVI z 1936 r. (Biblioteka Główna Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

Sporo prac poświęcił Wrzosek dziejom instytucji naukowo-medycznych oraz wybitnym osobowościom ze świata medycznego, np. na łamach „Archiwum” zamieścił artykuł o założeniu Królewskiej Szkoły Lekarskiej w Grodnie za Stanisława Augusta [63]. Jednak do 1939 r. najwięcej prac publikowanych w „Archiwum” dotyczyło ważnych postaci w historii medycyny. Profesor miał zresztą w dorobku monografie poświęcone Jędrzejowi Śniadeckiemu i Ludwikowi Bierkowskiemu. W latach 20. zajął się mniej znanymi medykami, jak Robert Remak (1815-1865), urodzony w Poznaniu profesor histologii w Berlinie [64], a także już znanymi polskiej historiografii lekarzami, jak Walery Jawor-

ski (1849-1924), twórca pierwszego w Polsce Muzeum Historii Medycyny w Krakowie [65], czy Józef Dietl (1804-1878), twórca polskiej balneologii [66]. Wrzosek podjął także wysiłek przybliżenia dorobku przedstawicieli polskiej szkoły filozofii medycyny – Henryka Fryderyka Hoyerera (1834-1907), histologa, filozofa medycyny [67]; Tytusa Chałubińskiego (1820-1889), filozofa medycyny i pioniera taternictwa [68]; wreszcie Karola Marcinkowskiego (1800-1846) [69], poznańskiego lekarza altruisty, do którego życia i osobowości wiele razy powracał.

Jak wspomniano wyżej, Adam Wrzosek widział „Archiwum” także jako odpowiednie miejsce do zamieszczania materiałów o charakterze źródłowym. Prowadząc zajęcia ze studentami kierunku lekarskiego, dostrzegał przestarzałość tekstów źródłowych z historii medycyny starożytnej i średniowiecznej, a także deficyt podstawowych materiałów do dziejów medycyny polskiej. Zabiegał więc o tłumaczenie na język polski najważniejszych traktatów lekarzy antycznych oraz o publikację pism wybitnych lekarzy i przyrodników rodzimych [70]. W tym celu w tomie XVI „Archiwum” wprowadził nowy dział, zatytułowany *Przekłady klasyków medycyny*. Dzięki staraniom Wrzoska Witold Klinger (1875-1962), profesor filologii klasycznej na Uniwersytecie Poznańskim, podjął się tłumaczenia kilku pism Hipokratesa i Galena. Jednak ze względu na brak środków do 1939 r. udało się opublikować tylko dzieło Hipokratesa *O sztuce lekarskiej* [71] oraz traktat Galena *Jako lekarz doskonały jest zarazem filozofem* [72]. Po zakończeniu II wojny światowej na łamach „Archiwum” zamieszczono jeszcze pismo Hipokratesa *O chorobie świętej* [73].

Jednak w czasopiśmie ukazało się o wiele więcej źródeł dotyczących dziejów medycyny polskiej. Obok dokumentów obrazujących wkład Jędrzeja Śniadeckiego w organizację Wydziału Lekarskiego w Wilnie [74] Wrzosek zamieścił szereg źródeł natury epistolarnej oraz wspomnieniowej, obrazujących życie i dorobek takich wybitnych lekarzy polskich w XIX w., jak Józef Dietl [75,76,77], Tytus Chałubiński [78], Henryk Łuczkiwicz (1826-1891) [79], Fryderyk Skobel (1806-1876) [80,81,82], Izidor Kopernicki (1825-1891) [83], Józef Mianowski (1804-1879) [84], August Bécu (1771-1824) [85], Florian Sawiczewski (1762-1824) [86] czy Józef Szczapiński (1805-1870) [87]. Jako profesor historii medycyny w Poznaniu Adam Wrzosek nie zaniedbywał, o czym także była mowa, edycji źródeł dotyczących wielkopolskich lekarzy, jak wspomniani Franciszek Chłapowski i Karol Marcinkowski [88,89,90] czy Ludwik Gąsiorowski (1807-1863) [91], autor jednego z pierwszych w Polsce zarysów historii medycyny. Posiadając bogate doświadczenie archiwalne i wydawnicze, zachęcał Wrzosek innych lekarzy do

prowadzenia kwerend źródłowych oraz publikacji własnych rezultatów badawczych [92].

* * *

Bilans pracy organizacyjnej, redakcyjnej i naukowej prof. Adama Wrzosa jest imponujący. Profesor należy nie tylko do grona „ojców założycieli” Uniwersytetu Poznańskiego, ale również do wąskiego kręgu najwybitniejszych polskich historyków i filozofów medycyny w XX w. Dzięki organizowaniu od 1924 r. zjazdów badaczy specjalizujących się w zakresie dziejów medycyny walczył przyczynił się do konsolidacji polskiego środowiska historyczno-medycznego. Podejmując się redagowania specjalistycznego czasopisma, jakim było „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, Adam Wrzosek stworzył kapitalne wydawnictwo, w którym ukazały się teksty prawie wszystkich polskich badaczy zajmujących się przeszłością medycyny. Z okazji przypadającego 100-lecia wydania „Archiwum” należy dzieło redakcyjne Adama Wrzosa nie tylko wspominać i celebrować, ale dalej pielęgnować i rozwijać dla dobra polskiej historii i filozofii medycyny.

PIŚMIENNICTWO:

- [1] Musielak M., *Profesor Adam Wrzosek (1875-1965) historyk i filozof medycyny. Zarys biografii intelektualnej*, Poznań (Polska) 2022.
- [2] Wrzosek A., *Die acute Osteomyelitis mit besonderer Berücksichtigung der Osteomyelitis im Säuglingsalter*, Berlin (Deutschland) 1898.
- [3] Szulc E., Profesor Adam Wrzosek (1875-1965). *Przełom Lek*, 1965, 21(10), 583–584.
- [4] Bujalowska B., Wspomnienie o doc. dr Ludmile z Wrzosekówny Krakowieckiej (1900-1971). *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1972, 17(2), 311–320.
- [5] Maćkowiak Z., Musielak M., *Adam Wrzosek. Życie i działalność*, Poznań (Polska) 2000.
- [6] Wrzosek A., Ś.p. dr Romuald Wierzbicki. *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz Historii Nauk Przyrodniczych*, 1929, IX, 279–284.
- [7] Wrzosek A., O najnowszych przekładach pism Hipokratesa na język polski. *Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU*, 1936, 41(9), 269–270.
- [8] Srebrny Z., Historia i Filozofia Medycyny. *Warszawskie Czasopismo Lekarskie*, 1924, I (6), 245.
- [9] W. Janusz, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*. *Polska Gazeta Lekarska*, 1924, 3(32), 437–438.
- [10] Wrzosek A., Zadania i zamierzenia polskiego „Archiwum historii i filozofii medycyny”, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*, 1924, 1, 6–8.
- [11] Do AHiFM dołączono portrety: Tytusa Chałubińskiego, Ludwika Gąsiorowskiego, Heliodora Święcickiego, Izydora Kopernickiego, Marii Skłodowskiej-Curie, Walerego Jaworskiego, Wiktora Szokalskiego, Józefa Dietla, Juliana Talko-Hryniewiczza, Filipa Waltera, Sebastiana Petrycego, Stanisława Trzebińskiego i Henryka Hoyera.
- [12] Szczególnie w kryzysowych latach 1933-1934 tak redaktor, jak i autorzy związani z UP wnioskowali o przyznanie zasiłków na druk w AHiFMoHNP, zob. uchwały Senatu UP z 23 V i 26 V 1933 r. oraz z 19 I 1934 r., [w:] *Protokoły posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego 1919-1939*, oprac. Domalanus A., Mamczak-Gadkowska I., Sak M. i wsp., t. III, Poznań 2021.
- [13] Wrzosek A., Dziesięciolecie Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych (1924-1933). *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1934, XIV (1-2), 287–293.
- [14] Wrzosek A., Po dziesięciu latach... (Wznowienie wydawania Archiwum Historji i Filozofji Medycyny), *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1939-1947, XVIII, 312–316.
- [15] Gryglewski R.W., *Historia i filozofia medycyny Władysława Szumowskiego na tle rozwoju historii i filozofii medycyny w Europie i Polsce*, Ryszard Witold Gryglewski, Kraków (Polska) 2010.
- [16] Rzymaska I., Władysław Szumowski, [w:] *Polska szkoła filozofii medycyny – przedstawiciele i wybrane teksty źródłowe*, red. Musielak M., Zamojski J., Poznań (Polska) 2010, 147–162.
- [17] Barański J., Stanisław Trzebiński, [w:] *Polska szkoła filozofii medycyny – przedstawiciele i wybrane teksty źródłowe*, red. Musielak M., Zamojski J., Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego, Poznań (Polska) 2010, 129–146.
- [18] Szumowski W., Collegium Medicum Stanisłao-Augustum. *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*, 1924, I, 15–33.
- [19] Trzebiński S., Medycyna w Polsce w świetle niektórych pamiętników XVII. wieku. *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*, 1924, I, 34–52.
- [20] Płonka-Syroka B., Fryderyk Bogumił Hechel – ojciec polskiej toksykologii. Biografia nieoczywista, [w:] *Między historią, bioetyką i medycyną. Księga jubileuszowa z okazji 70-lecia urodzin Profesora Michała Musielaka*, red. Prętki K., Czabański A., Baum E. i wsp., Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego, Poznań (Polska) 2019, 355–369.
- [21] Szumowski W., Fryderyk Hechell jako historyk medycyny w świetle własnych pamiętników. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1929, IX, 1–14.
- [22] Szumowski W., Najbliższe zadania filozofii medycyny. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1926, IV (1), 70–73.

- [23] Szumowski W., Najbliższe w Polsce zadania historii medycyny. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1926, V (1), 53–59.
- [24] Szumowski W., O związku przyczynowym w medycynie. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1925, II (2), 229–240.
- [25] Szumowski W., Medycyna jako nauka i jako sztuka, *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1927, VII, 193–209.
- [26] Trzebiński S., Przesąd w medycynie. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1926, IV, 94–105.
- [27] Trzebiński S., Absurdalność w medycynie. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1927, VII, 72–89.
- [28] Trzebiński S., Racjonalność i racjonalizm w medycynie. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1925, II (1), 91–103.
- [29] Trzebiński S., Metoda wynajdywania wskazań lekarskich według Chałubińskiego przed pół wiekiem i dzisiaj. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1928, VIII, 254–269.
- [30] Trzebiński S., Zapatrywania Chałubińskiego na procesy życiowe i chorobę. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1929, IX, 202–217.
- [31] Trzebiński S., Obserwacja, eksperyment i statystyka w „Logice medycyny” Władysława Biegańskiego. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1927, VI, 173–194.
- [32] Lachs J., Polscy uczniowie Padewskiej Szkoły Lekarskiej. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1924, I (2), 127–149; 1924, I (3–4), 275–290; 1925, II(1), 62–72.
- [33] Giedroyc F., Lekarze cudzoziemcy w Polsce w r. 1831. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1925, II (1), 1–24; II (2), 186–194.
- [34] Ziembicki W., Zdrowie i niezdrowie Jana Sobieskiego (Studium historyczno-lekarskie). *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1930, X, 193–225; 1931, XI, 26–44; 1932, XII, 15–74.
- [35] Loth E., Gdańska szkoła anatomiczna (1584-1812). *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1928, VIII (1), 1–20; VIII (2), 208–228.
- [36] Zamojski J., *System filozofii medycyny Henryka Nusbauma*, Akademia Medyczna im. Karola Marcinkowskiego, Poznań (Polska) 2006.
- [37] Nusbaum H., Rozwój pojęcia o zjawisku życia w epoce odrodzenia i części w. XVII. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1925, II (1), 73–90.
- [38] Nusbaum H., Rozwój pojęcia o zjawisku życia od schyłku w. XVII do początków w. XIX. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1925, II (2), 208–228.
- [39] Nusbaum H., Rozwój pojęcia o zjawisku życia w ciągu wieku XIX i na początku w. XX. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1925, III (2), 212–231.
- [40] Nusbaum H., Medycyna jako sztuka. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1926, IV (2), 250–274.
- [41] Nusbaum H., Medycyna jako nauka stosowana. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1926, IV (1), 74–93.
- [42] Płonka-Syroka B., Ludwik Fleck, mikrobiolog, prekursor nowoczesnej metodologii historii medycyny. *Medycyna Nowożytna*, 1993, 1 (1), 47–82.
- [43] *Doktor Kazimierz Filip Wize 1873-1953. Zarys biografii intelektualnej*, red. Musielak M., Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego, Poznań (Polska) 2017.
- [44] Fleck L., O niektórych swoistych cechach myślenia lekarskiego. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1927, VI (1), 55–64.
- [45] Wize K.F., Zakres filozofji medycyny. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1931, XI (1–2), 82–107.
- [46] Wize K.F., Demokryt i jego stosunek do medycyny. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1932, XII, 75–79.
- [47] Wize K.F., Pięć cnót kardynalnych lekarza. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1935, XV, 159–167.
- [48] Bilikiewicz T., O niemieckim przekładzie „Logiki medycyny” Wł. Biegańskiego. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1929, IX, 30–62.
- [49] Bilikiewicz T., Stosunek Władysława Biegańskiego do profesora Maksa Neuburgera w świetle zachowanych listów. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, IX, 1929, 181–193.
- [50] Bilikiewicz T., Henryk Martini i Jan Jonston (Fragment z dziejów kultury lekarskiej polskiego Leszna). *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1933, XIII, 1–19.
- [51] Klukowski Z., Opis dżumy w Lublinie w r. 1625. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1926, V, 1–5.
- [52] Klukowski Z., Sprawa szerzenia dżumy w Lublinie w r. 1711. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1927, VI, 12–21.
- [53] Górny D., Wpływ prof. dr hab. Adama Wrzoska na zainteresowania dra Zygmunta Klukowskiego w dziedzinie historii medycyny, [w:] *Dokonania i wyzwania polskiej historiografii medycznej*, t. I, red. Baum E., Białek E., Mazurak M. i wsp., Wydawnictwo Quaestio, Wrocław (Polska) 2024, 61–79.
- [54] Matuszewski R.E., Przyczynek do życiorysu Józefa Strusia, na źródłach archiwalnych osnuty. *Archiwum*

Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych, 1928, VIII, 33–43.

[55] Bona W., Zasługi Jana Mikulicza dla rozwoju chirurgii w Polsce. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1933, XIII, 20–100.

[56] Stasch R., Epidemja cholery azjatyckiej w Poznaniu w 1831 roku. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1933, XIII, 101–159.

[57] Marchwicki I., Teofil Matecki. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1933, XIII, 160–214.

[58] Brauer W.Z., Polskie piśmiennictwo położnicze XVIII wieku. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1933, XIII, 215–231.

[59] Gogołkiewicz C., Poglądy Hipokratesa na etykę lekarską. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1933, XIII, 232–251.

[60] Brandtówna Z., Historia odkrycia zarazka duru brzuszego. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1934, XIV, 179–194.

[61] Mastyńska M., Historia niedoszłego zjazdu lekarzy i przyrodników polskich w Poznaniu w 1898 r., jako przyczynek do dziejów walki z kulturą polską w b. zaborze pruskim. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1934, XIV, 162–178.

[62] Wrzosek A., Określenie pojęcia choroby. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny*, 1924, I, 71–77.

[63] Wrzosek A., Założenie Królewskiej Szkoły Lekarskiej w Grodnie za Stanisława Augusta. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1925, II, 149–168.

[64] Wrzosek A., Stosunek Roberta Remaka do nauki polskiej i społeczeństwa polskiego. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1925, III, 173–187.

[65] Wrzosek A., Walery Jaworski jako twórca pierwszego w Polsce muzeum historii medycyny. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1925, III, 1–15.

[66] Wrzosek A., Zasługi Piotra Louis'a i Józefa Dietla w usunięciu upustu krwi z leczenia zapalenia płuc. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1930, X(2), 234–241.

[67] Wrzosek A., Henryk Hoyer (Z powodu setnej rocznicy urodzin). *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1934, XIV, 195–216.

[68] Wrzosek A., Młodość Tytusa Chałubińskiego. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1937, XVI, 1–27.

[69] Wrzosek A., Działalność naukowa Karola Marcinkowskiego. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1937, XVI, 153–162; 1938, XVII, 42–84.

[70] Wrzosek A., Projekt wydawania biblioteki klasyków medycyny i nauk przyrodniczych oraz wyboru pism wy-

bitnych lekarzy i przyrodników polskich. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1936–1937, XVI, 256–259.

[71] Hipokratesa „O sztuce lekarskiej”, przełożył W. Klinger, wstępem poprzedził A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1936–1937, XVI, 174–193.

[72] Galena pismo „Jako lekarz doskonały jest zarazem filozofem”, przełożył W. Klinger, przedmową poprzedził A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1938, XVII, 255–266.

[73] Hipokratesa „O chorobie świętej”, przełożył W. Klinger. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1939–1947, XVIII, 290–294 (fragm. rozdziału I).

[74] Śniadecki J., Memoriał w sprawie założenia klinik na Wydziale Lekarskim w Szkole Głównej Litewskiej, z rękopisu wydał i wstępem zaopatrzył A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1930, X(1), 118–128.

[75] Dietl J., O zwadach i radach Rzeczypospolitej Lekarskiej czyli sen młodego akademika, wyd. A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1926, IV(1), 106–113; IV(2), 278–283; V(1), 68–79; V(2), 225–234.

[76] Listy Bernarda Langenbecka i Jakuba Henlego do Józefa Dietla, wyd. A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1927, VI(1), 80–84.

[77] Gawlik J., Nieco pobieżnych wspomnień uniwersyteckich o moich profesorach Józefie Dietlu i Antonim Bryku, wyd. A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1929, IX(2), 218–224.

[78] Bończa-Tomaszewska E. z Krzywickich, Wspomnienie o Tytusie Chałubińskim (1862–1889), wyd. A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1927, VI(2), 195–208.

[79] Listy Henryka Łuczkiwicza i Andrzeja Andrzejewskiego do Józefa Dietla, wyd. A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1930, X(2), 265–270.

[80] Skobel F., Moje wspomnienia (1812–1876), oprac. i wstęp A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1924, I(1), 79–96; I(2), 197–218.

[81] Skobel F., Stan Katedry Patologii i Terapii Ogólnej tudzież Farmakognozji i Farmakologii w Uniwersytecie Jagiellońskim w roku 1868, wyd. A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1927, VI(1), 65–68.

[82] *Profesorowie Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim w 1844 r. w oświetleniu Fryderyka Skobla*, wyd. A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1933, XIII, 252–259.

- [83] Dwa listy do Izydora Kopernickiego (Ludwika Teichmanna i Jana Mikulicza), wyd. A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1932, XII, 224–229.
- [84] Mianowski J., Listy do Kazimierza Krzywickiego (1865-1876), wyd. A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1927, VII(1), 125–133; VII(2), 236–244; 1928, VIII(1), 113–123; VIII(2), 270–279; 1929, IX(1), 109–121; IX(2), 225–246; 1930, X, 138–165.
- [85] Autobiografia Augusta Becu, wyd. A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1931, XI, 156–162.
- [86] Skobel E., *Życiorys Floriana Sawiczewskiego*, wyd. A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny*, 1931, XI, 263–267.
- [87] Szczapiński J., Ważniejsze wypadki życia mojego (Urywki z pamiętnika lekarza, wychowawca dawnego Uniwersytetu Wileńskiego), oprac. i wstęp A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1930, X(1), 129–137; X(2), 262–264; 1931, XI, 183–194; 1932, XII, 214–223; 1933, XIII, 260–269; 1935, XV, 168–178.
- [88] Listy Karola Marcinkowskiego do Eustachii Ponińskiej i Stanisława Chłapowskiego, wyd. A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny*, 1924, I(1), 97–102.
- [89] Listy Karola Marcinkowskiego do państwa Budziszewskich, wyd. A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny*, 1926, V(1), 120–123.
- [90] Wrzosek A., Ostatni list Karola Marcinkowskiego. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny*, 1939-1947, XVIII, 299–301.
- [91] Listy Ludwika Gąsiorowskiego do Fryderyka Skobla, oprac. i wstęp A. Wrzosek. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych*, 1924, II(3–4), 372–377.
- [92] Wrzosek A., Rola lekarzy prowincjonalnych w zbieraniu materiałów do historii medycyny w Polsce. *Archiwum Historji i Filozofji Medycyny*, 1924, I(2), 225–229.